

Laborationer gjordes fram till mitten av 1800-talet ofta i bostaden, nära kvinnors dagliga arbete.

Kvinnorna i kemihistorien

Kvinnors roll i kemihistorien – och deras möjliga resultat – försvann under makens eller husbandens namn.

SEDAN 2013 DELAR Kemisamfundets oorganiska sektion ut Anna Sundström award till årets mest framstående doktorsavhandling i oorganisk kemi. Anna Sundström (1785–1871) var Berzelius hushållerska, trotjänare och behjälplig

i laboratoriet. Oavsett om vi kallar henne kemist, laboratorieassistent eller hushållerska – man kan argumentera för alla titlarna – är det rätt att utdela ett pris till hennes ära.

Men Anna Sundströms verksamhet väcker också den

allmänna frågan om kvinnors roll i kemin i historien. Vad gjorde de? Och varför syns de inte mer? För det finns fler kvinnor än Anna Sundström som genom historien har verkat i och hjälpt till med arbetet i kemiska laboratorier. Den irländska författaren Maria Edgeworth skrev på 1800-talet att ”kemi är en vetenskap som passar särskilt bra för kvinnor”, eftersom den inte är ”en vetenskap man stoltserar med”, och eftersom den erbjuder sysselsättning, oändlig variation, inte kräver kroppslig styrka, utövas ”tillbakadraget”, samt att den på grund av sin närhet till verkligheten bemästrar fantasin.

KANSKE ÄR ”tillbakadraget” förklaringen till att kvinnorna inte syns i kemihistorien. Kemin fram till mitten av 1800-talet försiggick ofta i bostaden. Inte minst utnyttjade kemisterna köket – den kvinnliga arbetsplatsen i ett hem – för sina försök. Det betydde också att kvinnorna kom närmare kemin samtidigt som det dagliga arbetet i köket lärde dem ett hantverk som kunde användas vid kemiska försök. Kvinnornas eventuella resultat, om de över huvud taget publicerades, försvann däremot anonymt under makens, broderns eller husbandens namn.

Anna Sundströms ställning var inte unik. Skrapar vi på ytan eller letar i kemistens närmas-te omgivning hittar vi många exempel. Ett är Sara Pohl, Scheeles hushållerska, som ibland skymtar förbi i texterna som ”behjälplig”. Ett annat är Ida Sofia Adolfinna Anderberg, 1800-talsapotekaren Anders Wilhelm Anderbergs maka. Hon var den färgblinda apotekaren ”till ovärderlig hjälp” vid klassificering av mineraler, med följd att hon ”deltog mer och mer samt med stegrad intresse i mannens arbete”.

ANNA SUNDSTRÖM brukar kallas Sveriges första kvinnliga kemist. Även Louise Hammarström (1849–1917) räknas ofta som det. Hon var förmod-

ligen den första kvinnan i Sverige som försörjde sig som kemist. Hon var assistent vid A. W. Cronquists kemisk-tekniska byrå i Stockholm, men flyttade 1882 till Bergslagen, där hon arbetade vid olika järnbruk. 1893 öppnade hon en kemisk analysbyrå i Kopparberg. Tidskriften Idun berättar i början av 1900-talet att hon köpt ett hus där hon ”inredde [ett] laboratorium” för sina analytiska försök – kök och laboratorium låg nära varandra. Hon anställde också två assistenter, Elsa Cronquist och Maria Lejdström. Louise Hammarström publicerade aldrig något, men det är troligt att en del av hennes arbete finns i de artiklar Cronquist publicerade, framför allt rörande arsenikanalyser, vilket blev Hammarströms specialitet.

MEN IDUN HADE också en förklaring till varför kvinnor var särskilt lämpliga för kemi, och vi hör ett eko från Maria Edgeworth: ”Den alltid lätta kvinnohand som mera sällan ’drumlar åstad’, utan återställer hvarje föremål på sin plats, och som dag efter dag ej tröttnas i synbart enformigt arbete, erbjuder betingelser för likformighet i arbete, just där likformighet är alldeles nödvändig – vid kemisk analytisk verksamhet.” Enda gången männen egentligen behövs, när kvinnor ägnar sig åt kemi, är vid ”krossning och malning af malmer o. d.”.

Varför skulle kvinnor passa bättre för kemin än för exempelvis fysik? Frågan tycks absurd – och är det. Men varför finns fler kvinnliga Nobelpristagare i kemi än i fysik? Och varför är antalet kvinnliga studenter i kemirelaterade ämnen större än i fysikrelaterade vid våra lärosäten? Bara statistik? Knappast, svaret får vi nog leta efter i kulturella och sociala strukturer. ◻

Av Anders Lundgren, professor emeritus i idé- och lärdoms historia vid Uppsala universitet och medlem i Kemisamfundets kemihistoriska nämnd.